

IOAN PETRU CULIANU

Mircea Eliade

Ediția a IV-a integral revizuită

Traducere de Florin Chirițescu și Dan Petrescu

Cu o scrisoare de la Mircea Eliade

Postfață și post-scriptum de Sorin Antohi

POLIROM
2022

Cuprins

<i>Notă asupra ediției</i> (Dan Petrescu)	7
<i>În loc de prefață – o scrisoare de la Mircea Eliade</i>	9
<i>Avertisment</i>	11
<i>Sigle și abrevieri</i>	13
<i>Tabel bio-bibliografic</i>	15
Introducere	21
<i>Capitolul I. Piatra filozofală</i> (1921-1943)	33
1. Primele preocupări (1925-1928)	39
2. India (1928-1931)	41
3. Eseistica (1934-1939)	43
4. Operele științifice (1934-1939)	51
<i>Capitolul II. Tehnici de salvare</i>	73
1. Yoga	74
2. Șamanismul	79
3. Alchimia	84
<i>Capitolul III. Structurile vieții interioare</i>	90
1. Psihismul profund și simbolismul religios	92
2. Mit și vis	98
3. Nașterea mistică	101
<i>Capitolul IV. Morfologia sacrului și istoria religioasă</i>	107
1. Veșnica reîntoarcere	107
2. Sacru și profan	110
3. Morfologia sacrului	117
4. De la epoca de piatră la misterele din Eleusis	131
5. Mircea Eliade și istoria religiilor	145

<i>Capitolul V. Mit și filozofie</i>	150
1. „Provincialismul” occidental.....	150
2. Ontologie și metafizică arhaică	151
3. Mit și filozofie modernă	152
4. O hermeneutică totală	155
5. Noul umanism	157
Concluzii	158
<i>Apendice. Mircea Eliade și Italia</i>	161
<i>Bibliografie</i>	169
1. Opera lui M. Eliade	169
2. Bibliografie selectivă despre M. Eliade și alte lucrări citate.....	171

ADDENDA

I. MIRCEA ELIADE NECUNOScutUL.....	177
Cuvînt înainte.....	179
Introducere.....	182

Partea întâi

UN CICLOP SUPRAUMAN

<i>Capitolul 1. Prietenii poporului</i>	189
<i>Bibliografie</i>	192
<i>Capitolul 2. Dușmanii capitalismului</i>	193
<i>Bibliografie</i>	199
<i>Capitolul 3. Prietenii ortodoxiei</i>	200
Tradițiile imperiale ale Răsăritului și „cea de-a treia Romă”	200
A patra Romă: profetul ei	205
A patra Romă: ideologii ei	206
A patra Romă: puritanii	209
<i>Bibliografie</i>	212

Partea a doua

MIRCEA ELIADE ȘI BROASCA ȚESTOASĂ CU UN SINGUR OCHI

<i>Capitolul 4. O chestiune privind metoda</i>	215
<i>Capitolul 5. În Hades, pe contur</i>	218
<i>Bibliografie</i>	226
<i>Capitolul 6. Perioada amniotică: 1925-1933</i>	227
Definiția amniosului. Cei dinții maștri.....	227
Nae Ionescu.....	233
Autenticitate, libertate și moartea lui Dumnezeu	236
Un Parsifal român	244
Magician sau mistagog?	245
Ultima lecție a Indiei	253
<i>Bibliografie</i>	254
<i>Capitolul 7. Căderea: 1933-1943</i>	255
Fisuri.....	258
Cum devii ce nu ești.....	260
Un dictator democrat	269
<i>Bibliografie</i>	274
<i>Capitolul 8. După cădere</i>	276
<i>Bibliografie</i>	284
<i>Capitolul 9. Întoarcerea în rai</i>	285
Funcția mitului	287
Criptografie și hermeneutică	289
Broasca țestoasă cu un singur ochi.....	291
<i>Bibliografie</i>	292
<i>Capitolul 10. Mircea Eliade și broasca țestoasă cu un singur ochi</i>	293
Epilog	300

II. CONVORBIRI ÎNTRERUPTÉ.....	303
III. PLAN DE DISCUȚIE PENTRU CARTEA DESPRE MIRCEA ELIADE SCRITORUL	315
IV. MAHĀPARINIRVĀNA.....	321
V. APENDICE 2. MIRCEA ELIADE ÎNTRE „BURGHEZ” ȘI „ANTIBURGHEZ”	331
I.	333
II.	340
VI. UN INTERVIU CU MIRCEA ELIADE	351
11 întrebări (A) (16 aprilie 1975)	353
11 întrebări (B).....	358
Răspunsuri ale lui M. Eliade (18 mai 1975)	359
<i>Postfață. Călianu și Eliade. Vestigiile unei inițieri (Sorin Antohi) .....</i>	<i>365</i>
1. Monografia	366
2. Cartea de convorbiri	370
3. Dosarul politic al lui Eliade	373
4. Călianu și Eliade : paradigma.....	383
<i>Post-scriptum 2022 (Sorin Antohi).....</i>	<i>385</i>
Puneri în perspectivă	386
Magistru-discipol(i), discipol(i)-discipol(i) :	
o rețea în mișcare	388
Paradigma Dan Petrescu	390
Paradigma Bruce Lincoln	394
Concluzii	400

O surprinzătoare unitate leagă deci miturile cosmogonice bazate pe sacrificiul unui uriaș primordial (Purușă, P'an-Ku, Ymir etc.), miturile de tipul „Hainuwele” descris de Ad. E. Jensen în diverse cărți ale sale¹, tehnicile soteriologice în centrul cărora Eliade însuși distinge scenariul morții și reînvierii inițiatice, inițierea însăși – cu complexa ei fenomenologie – etc.

În ansamblu, agricultura a făcut posibilă o nouă sinteză mentală.

Se obișnuiește să se spună că descoperirea agriculturii a schimbat radical destinul omenirii, pentru că i-a asigurat o hrană îmbelșugată, îngăduind astfel o prodigioasă creștere a populației. Dar descoperirea agriculturii a avut consecințe decisive pentru cu totul alt motiv. Nici creșterea populației, nici supraalimentarea ei nu au decis soarta umanității, ci *teoria* elaborată de om odată cu descoperirea agriculturii. Ceea ce *a văzut* el în cereale, ceea ce *a învățat* el din acest contact, ceea ce *a înțeles* din exemplul semințelor care-și pierd forma sub pământ, toate acestea au constituit o lecție decisivă. Agricultura i-a revelat omului unitatea fundamentală a vieții organice; analogia femeie-ogor, act de procreație-însămânțare etc., ca și cele mai importante sinteze mentale s-au ivit din această revelație: viața ritmică, moartea înțeleasă ca regresivitate etc. Aceste sinteze mentale au fost esențiale pentru evoluția omenirii și ele nu au fost posibile decât după descoperirea agriculturii. Una dintre rădăcinile principale ale optimismului soteriologic se află în această mitologie agrară preistorică: întocmai ca sămînța ascunsă sub pământ, mortul poate spera într-o reîntoarcere la viață sub o formă nouă. Dar viziunea melancolică, uneori sceptică, asupra vieții își are de asemenea originea în contemplarea lumii vegetale: omul e ca floarea cimpului... (§ 139)².

Spațiul sacru. Orice kratofanie și orice hierofanie, fără nici o deosebire, transfigurează locul care le-a fost teatru de desfășurare: din spațiu profan cum era pînă atunci, e promovat spațiu sacru (§ 140)³.

-
1. Cf. Culianu, *La „passione” di Sophia...*, în *Aevum* 51 (1977), nr. 1-2.
  2. M. Eliade, *Tratat...*, *op. cit.*, pp. 366-367, pasaj aici modificat pe alocuri (n. ed.).
  3. *Ib.*, p. 374, aici cu modificări (n. ed.).

Noțiunea de „spațiu sacru” implică repetarea hierofaniei primordiale care a *consacrat* respectivul loc „profan”, transformându-l într-un „centru” de inepuizabilă sacralitate. Esențialul cu privire la aceasta l-am expus deja în paragraful precedent al capitolului de față (4.2.). Trebuie să mai adăugăm că Eliade numește „nostalgie a Paradisului” – formulă împrumutată de la filozoful român Nichifor Crainic, care-și intitula astfel un volum de eseuri în care expunea idei ce nu erau de altfel străine de interesele lui Eliade – „dorința omului de a se afla *fără efort* în «Centrul lumii»”. Așa se explică de ce se pretinde că orice casă se află în „centrul lumii”. Un alt grup de tradiții insistă în schimb asupra dificultăților de a găsi „centrul”, asupra traseului labirintic ce trebuie parcurs etc. Dialectica paradoxală a spațiului sacru (accesibil-inaccesibil, unic și repetabil după voie etc.) se integrează în dialectica asemănătoare a sacralului, noțiune prin excelență bivalentă (§ 146)¹.

Timpul sacru. „Pentru mentalitatea primitivă, timpul nu este omogen” (§ 147)². „Durata profană” e parcursă de ritmuri constante ale „timpului hierofanic”.

În religie, ca și în magie, periodicitatea înseamnă înainte de toate utilizarea la infinit a unui timp mitic *readus în prezent*. Toate ritualurile posedă proprietatea de a se petrece *acum*, în *această clipă* [...]. Patimile lui Hristos, moartea și învierea sa nu sînt doar comemorate în timpul slujbelor din Săptămîna Mare; ele se petrec aievea *atunci*, sub ochii credincioșilor. Iar un creștin adevărat trebuie să se simtă *contemporan* cu acele evenimente *transistorice* pentru că, repetîndu-se, timpul teofanic îi devine prezent. [...] Astfel înfățișat, efortul lui Sören Kierkegaard de a traduce condiția creștină în formula: „A fi contemporan cu Isus” se dovedește mai puțin revoluționar decît pare la început; Kierkegaard nu a făcut altceva decît să

1. *Ib.*, pp. 388-391, în special p. 389 (n. ed.).

2. *Ib.*, p. 395 sq. (n. ed.).

formuleze în termeni noi o atitudine generală și firească a omului arhaic (§ 149)¹.

În *Mitul veșnicei reîntoarceri*, Eliade afirmă că „omul arhaic” este mai „creator” decât „omul modern”, pentru că el cunoaște posibilitatea de a regenera timpul (cf. *supra*, 4.1.). Regenerarea e precedată de haos și de „confuzia formelor”,...

...ilustrată prin răsturnarea condițiilor sociale (la Saturnalii sclavul devine stăpîn, iar stăpînul îi slujește pe sclavi ; în Mesopotamia, regele este detronat și umilit etc.); prin coincidența contrariilor (matroana este tratată ca o curtezană etc.); prin suspendarea tuturor normelor etc. Dezlănțuirea destrăbălării, încălcarea tuturor interdicțiilor, coincidența tuturor contrariilor nu au altă intenție decât disoluția lumii – al cărei chip este comunitatea – și restaurarea aceluia *illud tempus* primordial care este evident momentul mitic al *începutului* (haos) și al *sfîrșitului* (potop sau *ekpyrōsis*, apocalipsă) (§ 152)². Dorinței de a ne afla permanent și spontan într-un spațiu sacru îi corespunde dorința de a trăi permanent, grație repetării gesturilor arhetipale, în eternitate (§ 155)³.

Morfologia și funcția miturilor

Principala funcție a mitului este de a fixa modelele exemplare ale tuturor riturilor și tuturor acțiunilor umane semnificative (§ 156)⁴.

Într-un anumit sens, orice mit este un mit *cosmogonic*, întrucît ilustrează un eveniment primordial paradigmatic (§ 157)⁵.

El reprezintă *precedentul* și totodată *modelul* oricărei situații sau acțiuni umane prezente (§ 158)⁶.

---

1. *Ib.*, pp. 398-399, aici cu modificări (n. ed.).

2. *Ib.*, p. 405 (n. ed.).

3. *Ib.*, pp. 412-413 (n. ed.).

4. *Ib.*, p. 416 (n. ed.).

5. *Ib.*, pp. 418-422 (n. ed.).

6. *Ib.*, p. 422 (n. ed.).

Prin formula de *coincidentia oppositorum*, analizată în diferitele-i enunțări în unele opere ale lui Eliade (MR, MA, THR), se urmărește să se indice caracterul dialectic al structurii profunde a divinității, faptul că aceasta se vădește creatoare și distrugătoare la toate nivelurile.

Coincidentia oppositorum este una dintre modalitățile cele mai arhaice prin care s-a exprimat paradoxul realității divine (§ 159)¹.

Întrucât „ontologia arhaică se exprimă în termeni biologici”, motivul androginiei divine se silește să ilustreze intuiția bi-unității divine, coexistența contrariilor în divinitate (§ 160²; cf. *supra*, 1.4. și MA, 71 sq.³). Androginia umană este expresia dorinței de a recîștiga periodic perfecțiunea dincolo de orice fractură și polaritate. O serie de mituri și rituri dovedesc această voință de reintegrare a condiției paradisiace a omului primordial (§ 161)⁴.

Mitul nu este proiecția fantastică a unui eveniment natural :

Ceea ce pentru mentalitatea empirico-raționalistă pare o *situație* sau un *proces* natural se dezvăluie a fi în experiența magico-religioasă ca o kratofanie sau o hierofanie. Și numai prin aceste kratofanii sau hierofanii devine „Natura” obiect magico-religios și, ca atare, interesează fenomenologia religioasă și istoria religiilor (§ 162)⁵.

Este greu de spus pînă la ce punct a asimilat Eliade în acest enunț una dintre formulele mai puțin discutate de psihologia modernă : conștiința nu percepe structura analitică a realității, ci impresia pe care o produce realitatea asupra simțurilor⁶. Ni se pare totuși că insistența sa asupra perenității simbolismului arhaic

1. *Ib.*, p. 424 (n. ed.).

2. *Ib.*, pp. 425-427 (n. ed.).

3. M. Eliade, *Mefistofel și androginul*, *op. cit.*, p. 71 sq. (n. ed.).

4. M. Eliade, *Tratat...*, *op. cit.*, pp. 427-430 (n. ed.).

5. *Ib.*, p. 430, aici cu ușoare modificări (n. ed.).

6. Cf. cap. 3 *supra*, p. 95, nn. 2, 3.

în viața inconștientă a omului zilelor noastre justifică interpretarea diferitelor sale aserțiuni în perspectivă psihologică. El se distanțează de psihologie când afirmă că mitul e o creație autonomă a spiritului, ca opera de artă (*ib.*)¹. Se poate observa că termenul de *spirit* confundă, cum ar spune Wittgenstein, „semnele propoziționale”, iar formula „creație autonomă a spiritului” rezultată este destul de goală de semnificație.

Cum s-a văzut și mai înainte (cf. *supra*, 4.2.), mitul...

...enuță un eveniment care a avut loc *in illo tempore* și constituie, prin aceasta, un precedent exemplar pentru toate acțiunile și „situațiile” care, ulterior, vor repeta acel eveniment. Orice ritual și orice acțiune înzestrată cu sens săvârșite de om repetă un arhetip mitic [...] repetarea antrenează abolirea timpului profan și proiectarea omului într-un timp magico-religios care nu are nimic de-a face cu durata propriu-zisă, ci constituie „prezentul etern” al timpului mitic. [...] mitul reintegrează omul într-o epocă a-temporală care este, în fapt, un *illud tempus*, adică un timp auroral, „paradisic”, dincolo de istorie (§ 164)².

Simbolul. Hierofaniile sînt susceptibile, în general, de a deveni simboluri. Caracteristica simbolului este nu numai de a reprezenta prelungirea unei hierofanii, ci și de a constitui el însuși o hierofanie autonomă (§ 169)³. „Logica simbolului” este ilustrată în simbolismul magico-religios și confirmată în producția spontană a „activității subconștiente și transconștiente a omului” (§ 170)⁴. Simbolul este un limbaj (sau face parte dintr-un limbaj) care prezintă anumite caracteristici distincte: simultaneitate a semnificațiilor care urmăresc solidarizarea omului cu societatea și, prin aceasta, cu cosmosul. Aceasta este funcția *unificatoare* a simbolului, care permite treceri de la o zonă a realului la alta, fără fuziune și confuzie (§ 171)⁵.

---

1. M. Eliade, *Tratat...*, *op. cit.*, pp. 430-431 (n. ed.).

2. *Ib.*, p. 434, aici cu ușoare modificări (n. ed.).

3. *Ib.*, pp. 450-452 (n. ed.).

4. *Ib.*, p. 455 (n. ed.).

5. *Ib.*, p. 456 (n. ed.).

...doriința de *unificare a creației și de suprimare a multiplicității* [...] este și ea [...] o imitație a activității rațiunii, căci rațiunea tinde de asemenea la unificarea realului și deci, în ultimă instanță, la abolirea Creației (§ 172)¹.

1. *Fenomenologie și istorie*

Cînd se repetă că „Schleiermacher și Otto sînt în mare parte răspunzători de dezvoltarea fenomenologiei religiei în prima sa fază” (Saliba, 29), lucrul este fără îndoială adevărat, mai ales în ceea ce-l privește pe Rudolf Otto. Și tot atît de adevărat este că „astfel de studii despre religie [...] pot fi puse în legătură cu școala filozofică a lui Husserl” (*ib.*, 28-29). Cu toate acestea, cum observa recent Ugo Bianchi la un congres de filozofia religiilor, tradiția studiilor fenomenologice realizate în cadrul lărgit a ceea ce s-ar putea numi *istoria religiilor* este foarte deosebită de ceea ce filozofii religiei înțeleg prin cuvîntul „fenomenologie”. Această apreciere ni se pare foarte bine fondată. G. Van der Leeuw, E.O. James, C.J. Bleeker și alții (cf. Saliba, *l.c.*) au respins întotdeauna orice legătură a cercetărilor lor cu „speculația filozofică”. Metoda fenomenologică, deși uneori țintind explicit să descopere „esența religiei”, nu a reprezentat decît o încercare „de a descoperi fenomenele, adică ceea ce «apare»” (Saliba, *l.c.*).

Eliade folosește cuvîntul *hierofanie* doar pentru a arăta că, în cazul fenomenologiei religioase, savantul este interesat să stabilească în ce formă „apare” sacrul. Dezvoltarea istorică și ordinea hierofaniilor nu sînt importante, deși, firește, orice hierofanie este istorică (THR, *Concl.*)². Cu toate acestea, *structura* hierofaniei este constantă și tinde întotdeauna spre un *arhetip*. În cazul acesta, cuvîntul *arhetip* trebuie înțeles ca „model” și este cel mai bine exprimat în traducere engleză prin cuvîntul *pattern* (*Patterns in Comparative Religion* este traducerea titlului în limba engleză al THR). Acest fapt ar implica efectiv, cum a observat Bianchi, ca măcar în anumite cazuri Eliade să considere arhetipurile ca

1. *Ib.*, p. 459 (n. ed.).

2. *Ib.*, p. 468 (n. ed.).